

# K.V. LAURIKAINEN - VÄÄRISTÄ ANSIOISTA KUNNIOITETTU

Fysiikan tutkimuslaitoksen kahvikoneen oviaukon viereisellä seinällä on K.V. Laurikaisen valokuva, nimi on siihen merkitty. Ohi liikkuu hitaasti jono tutkijoita. Kyselen silloin tällöin erityisesti jatko-opiskelijoilta, kukas tuo tuossa seinällä oleva herra on. Saan vastaukseksi tyhjiä katseita ja epäröintiä: ”Ei avavustakaan.” Voin valistaa heitä toteamalla, että Laurikaista voi kiittää siitä, että tämä instituutti tässä on olemassa.

Laurikainen oli merkittävä pitkään tulevaisuuteen vaikuttavien hallinnollisten rakenteiden luoja. Niistä häntä suuresti arvostettiin ja kunnioitettiin, jotkut kyllä kateellisina manailivatkin. Mutta ei hän tästä kiitoksesta piitannut. Hän oli katkera siitä, ettei tiedeyhteisö yhtä vilpittömästi ylistänyt hänen luonnonfilosofisia tieteen ja uskonnon rajapinnalla liikkuvia ajatuksiaan.

Laurikainen tuli Turusta Helsingin yliopistoon ydinfysiikan professoriksi vuonna 1960, juuri kun maa vaurastui sekä tiede ja tutkimus laajenivat nopeasti. Hän oli Eino Kailan ja Rolf Nevanlinnan opetuslapsi ja pani ensi töikseen käyntiin teoreettisen fysiikan opetuksen. Kiihdytintäkin yritetään, mutta kun se on niin kallis, perustetaan Teoreettisen fysiikan tutkimuslaitos. Kun kokeellistakin tutkimusta pitäisi tehdä, mennään ruotsalaisten siivellä CERNiin Geneveen ja aloitetaan kokeellisen hiukkasfysiikan tutkimus. Ja kuin ohimennen tulee Laurikaisesta myös uranuurtaja tietokoneiden alalla: hän hankki lahjoituksena Suomeen ensimmäisen tutkimuksessa käytetyn tietokoneen. Eikä Laurikainen olisi ollut Laurikainen, ellei hän olisi myös perustanut laskentatoimistoa koneen ympärille. Vuosikymmenessä Laurikainen rakensi aikamoisen hallinnollisen rakennelman, joka edelleen elää osittain muotoa muuttaneena.

Laurikainen sai professuurin muutamalla varsin merkittävällä pieniä ytimiä käsittelevällä julkaisulla, mutta keskittyi viran saatuaan siihen, mitä todella osasi, hallinnollisten rakenteiden luomiseen. Hankkeet alkoivat pian tuottaa tulosta, mutta Laurikainen oli johdonmukainen siinä, ettei hän pannut nimeään julkaisuihin vain siksi, että oli käynnistänyt hankkeen ja järjestänyt sille rahoituksen. Tällä perusteellahan isojen ryhmien johtajat voivat koota kolossaalisia julkaisu- ja luetteluita. Kahden 1960-luvun tohtorin jälkeen Laurikaisella ei myöhemmin ollut varsinaisia tieteellisiä opetuslapsia. Ehdokkaita kyllä oli jonoksi asti, mutta heille järjestetty paikka ulkomailla.

Itse jouduin Laurikaisen kanssa tekemisiin, kun hän vuoden 1962 alusta osti minut Tähtitieteellisen observatorion amanuenssin toimesta laitokselle. Jo kohta perään hän järjesti minut kahdeksi vuodeksi Lundiin ja sitten kolmeksi vuodeksi CERNiin Geneveen. Minä oli vain yksi monista. Kun Kari Enqvist *Helsingin Sanomissa* kertoo elämänsä käännekohtana sen, kun Hiukkasfysiikan komitea vuonna 1984 lähettää CERNiin yhden kokelaan, Kari Enqvistin, niin kukas muu kuin Laurikainen sielläkin taustalla piilee. ”Hitukomitea” oli yksi Laurikaisen aikaansaannoksista.

1960-luku oli jatkuvaa kamppailua resurssista eikä Laurikainen pelännyt esittää asiaansa päättäjille. Hän taisi olla monille aika kiusa. Kerran kun hän oli ollut myymässä hankettaan opetusministerille, tuli ministeri ulos huoneesta Laurikaisen jo poistuttua ja totesi virkamiehille: ”Pojat, nyt meni päivä pilalle, mennään kahville.” Pekka Tarjannekin taisi menettää hermonsaa Laurikaiseen, kun laitoksen käytävällä julisti kovalla äänellä ”Sun on mentävä sanatorioon”. Ja kun ulkomainen huippu-tutkija koki Laurikaisen hallinnolliset menettelyt, päätyi hän luonnehtimaan Laurikaista arvonimellä ”bubble chamber monkey”.

Laurikainen oli käytökseltään hyvin hillitty ja perusteli asiaansa rauhallisesti. Kiihtymisen mitarina alkoi punainen väri nousta hänen kaulaansa pitkin ylemmäksi. Mitenkähän olisi asioita ajanut hänen ainoa kilpahakijansa professuuriin, myös Turun yliopiston professori Väinö Hovi: ”Wihurin fysiikan tutkimuslaitos on Stalinin diktatuuri. Ja minä olen Stalin.”

Hiukkasfysiikan ja kosmologian standardimalli, joka kuvaa luontoa käsittämättömän hyvin, syntyi 1970-luvulla. Laurikainen ei tiedemiehenä suoranaisesti osallistunut tämän rakentamiseen. Kerran tuli puheeksi Steven Weinbergin 1970-luvun lopulla ilmestynyt kirja *Kolme ensimmäistä minuuttia*, jonka taustalla olevaa fysiikkaa itse luennoin. Laurikaisen tuomio oli horjumaton: ”Minä en tuohon voi uskoa.” Ei vaikka kerroin, kuinka taustalla oleva fysiikka on juuri sitä ydinfysiikkaa, jolla hän sai professuurinsa. Ajatus, että koko maailmankaikkeus olisi kutistunut aurinkokuntaa pienemmäksi, ei hänelle kelvannut. En kuullut hänen mielipidettään inflaatiosta, jolloin jatketaan suorastaan nollaan. Ei ihme, että suhteissa ympäristön tutkijayhteisöön oli ongelmia.

Laurikainen jäi eläkkeelle vuonna 1979 ja junnailin tämän kunniaksi järjestetyn juhlan Laurikaisen talossa Siltavuorenpenkereellä. Ohjelmassa oli paljon vilpitöntä ylistystä Laurikaisen aikaansaannoksista. Luentosalista siirryttiin kahveille, mutta Laurikainen oli perin vakava ja hiljainen. ”Olipa kolkko tilaisuus” oli lopulta hänen synkkä kommenttinsa. ”Administraatiota koskeva puhe, ei opettajatoimintaa. Oppilaat eivät ole kiitollisia, täytyy olla ollut ainutlaatuisen huono opettaja.” Häntä oli ylistetty, mutta ei niistä oikeista asioista, joita hän piti tärkeinä.

Se, mitä Laurikainen piti todella tärkeänä, oli filosofinen pohdiskelu olemisesta ja tieteen rajoista uskonnon suuntaan. Hän halusi liittää todellisuuteen rationaalisuuden lisäksi irrationaalisen komponentin. Ehkä kyseessä myös oli jonkinlainen uskonnollinen herääminen. Hän oli ammatifysikko ja osasi sinänsä kvanttimekaniikkaa, mutta hapuili ja etsi jotain tulkintaa kvanttimekaniikan satunnaiselle komponentille. Eihän hän tässä ollut yksin, nykyäänkin ilmestyy valtavasti kirjallisuutta kvanttimekaniikan mittausingelmasta ja tulkinnoista.

Laurikainen kirjoitti ahkerasti ja löysi ajatukseen paljon kuulijoita yliopiston ulkopuolelta. Hänen esitelmätilaisuuksissaan Siltavuorenpenkereellä kävi sankasti väkeä. Hänen perustamansa Luonnonfilosofian seura toimii edelleen aktiivisesti, ja siellä pidettyjen esitelmien luettelo vuodesta 1989 alkaen on todella vaikuttava osoitus toiminnan laajuudesta.

Laurikaisen filosofinen toiminta kulminoitui suorastaan dramaattisesti hänen toiseen väitöskirjaansa *Science has its limits*. Tämä oli samalla hänen viimeinen hallinnollinen taistelunsa. Ja itsepintaista taistelua tarvittiinkin. Useita yliopistoja koitettiin, Helsinkiin hän ei kelvannut, ”kun olin jo siellä väitellyt fysiikassa”. Lopulta Oulun yliopisto, varmaan Alpo Kallion ansiosta, hyväksyi väitöskirjan. Kari Enqvist oli suostunut (toiseksi) vastaavittajaksi ja väitöspäiväksi kiinnitetty 22.8.1997. Mutta kun taistelu oli voitettu, ei taistelija enää jaksanut, Laurikainen kuoli 13.7.1997.

#### KEIJO KAJANTIE

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston teoreettisen fysiikan emeritusprofessori.

## TUTKITTU TIETO JA PÄÄTÖKSENTEKO -OHJELMA

Suomen Kulttuurirahasto rahoitti vuonna 2019 viittä tutkimushanketta Tutkittu tieto ja päätöksenteko -ohjelmassa, jonka tarkoituksena oli selvittää, miten tutkittua tietoa hyödynnetään päätöksenteossa ja onko siinä tapahtunut muutoksia. Mukaan valitut hankkeet saivat kukin rahoituksen vuoden ajaksi.

Hankkeissa selvitettiin, kuinka paljon asiantuntijoita käytetään ministeriöiden valmistelutyöryhmien jäsenenä, millä tavoin tutkitun tiedon käyttö näkyy kriminaalipolitiikkaan liittyvän lainsäädännön valmistelussa, miten tiedontuotanto on ohjannut suomalaisia yhteisöverouudistuksia, miten ympäristötieto välittyy maakuntakaavoitukseen sekä millainen tieto hyväksytään osaksi päätöksentekoa. Tutkimushankkeiden loppuraportit tiivistelmineen ovat luettavissa osoitteessa <https://skr.fi/julkaisut/hankeraportit>.

Professori Anne Holli ja tutkija Saara Turka Helsingin yliopistosta havaitsivat omassa hankkeessaan, että Suomen suunta tutkijaedustuksen suhteen ministeriöiden työryhmävalmistelussa on ollut päinvastainen kuin Norjassa, jossa on havaittu komiteoiden tieteellistymistä. Suomessa tutkijoiden osuus laajapohjaisissa valmistelutyöryhmissä on vähentynyt ja heidän asemansa niissä on heikentynyt erityisesti 2010-luvun mittaan.